

Pierwsze stwierdzenie *Ochthebius (Enicocerus) colveranus* FERRO, 1979 w Polsce oraz dane o występowaniu innych rzadkich gatunków z rodzaju *Ochthebius* LEACH, 1815 (Coleoptera: Staphylinoidea: Hydraenidae)

The first record of *Ochthebius (Enicocerus) colveranus* FERRO, 1979 from Poland and other data on the occurrence rare species of genus *Ochthebius* LEACH, 1815 (Coleoptera: Staphylinoidea: Hydraenidae)

Dariusz TWARDY

ul. F. Chopina 105, 36-200 Brzozów, Poland; e-mail: agrilus75@interia.eu

ABSTRACT: The first record of *O. colveranus* FERRO, 1979 from Poland is given. The beetle was found in Bereżki near Ustrzyki Górne. New data on the occurrence of 4 other *Ochthebius* species are presented.

KEY WORDS: Coleoptera, Staphylinoidea, Hydraenidae, *Ochthebius*, *Enicocerus*, *Ochthebius colveranus*, Poland, new records.

Wstęp

Rodzaj *Ochthebius* LEACH, 1815 liczy w faunie Polski 14 gatunków (stwierdzonych w sposób pewny), zgrupowanych w trzech podrodzajach; *Asiobates* THOMSON 1859, *Enicocerus* STEPHENS 1829 i *Ochthebius* s. str. (PRZEWOŹNY i RUTA 2010). Należą tu niepozorne, drobne chrząszcze związane z środowiskiem wodnym. Zdecydowana większość przedstawicieli omawianego rodzaju jest bardzo rzadko odławiana, co wpływa na stosunkowo niewielką ilość danych faunistycznych w literaturze na ich temat. Rozmieszczenie poszczególnych gatunków na terenie kraju jest bardzo słabo poznane, niektóre znane są z pojedynczych i historycznych, dawno nie potwierdzanych stanowisk; *Ochthebius* (s. str.) *foveolatus*, GERMAR, 1824, *Ochthebius* (s. str.) *lividipennis* PEYRON, 1858, *Ochthebius*

(s. str.) *metallescens metallescens* ROSENHAUER, 1847, *Ochthebius (Ochthebius) sidanus*, D'ORCHYMONT, 1942 (PRZEWOŻNY i RUTA 2010). Chrząszcze te są trudne do oznaczania i często niezbędnym jest zbadanie budowy aparatu kopolacyjnego samca w celu poprawnej identyfikacji okazu.

Niniejsza praca zawiera informacje o pierwszym stwierdzeniu *O. colveranus* FERRO, 1979 na terenie kraju oraz nowe dane o czterech rzadko łowionych gatunkach z rodzaju *Ochthebius*. Materiał do opracowania został zebrany w 2014 roku (w okresie od kwietnia do października) na trzech stanowiskach zlokalizowanych w dwóch krainach wg. podziału przyjętego w „Katalogu Fauny Polski” (BURAKOWSKI i in. 1976, 2000): Bieszczadach (Bereżki) i Beskidzie Wschodnim (Manasterzec, Krościenko-Młyny). Na pierwszym stanowisku owady zbierane były na odcinku ok. 2 km potoku Wołosaty – od przysiółka Widelki w kierunku południowym do granicy „Bieszczadzkiego Parku Narodowego”. Do odławiania chrząszczy zastosowano dwie metody: „na upatrzonego” oraz „przepłukiwanie mchu”. Ostatnia metoda polega na przepłukiwaniu (kilkukrotnym) mchu wodą w jasnym naczyniu i wybieraniu wypływających na powierzchnię wody chrząszczy. Wyżej opisana technika odłowu pozwala pozyskać gatunki o niewielkich rozmiarach ciała, które bardzo łatwo przeoczyć.

Przegląd gatunków

Ochthebius (Enicocerus) colveranus FERRO, 1979 (Ryc. 1)

Bieszczady: FV24 Bereżki ad Ustrzyki Górne, potok Wołosaty, 590-615 m n.p.m., teren projektowanego rezerwatu przyrody „Przełom Wołosatego”, 27 V 2014, 3♂; idem, 3 VI 2014, 3♂; idem, 18 VIII 2014, 10♂; idem, 17 IX 2014, 7♂; idem, 9 X 2014, 82♂, leg. D. TWARDY, coll. M. J. JÄCH, D. TWARDY, zebrane z kamieni i bloków skalnych, wystających nad powierzchnię wody, pokrytych mchami i glonami, w miejscach o bardzo silnym nurcie i dużym spadku wody. Gatunki towarzyszące na powyższym stanowisku: *O. melanescens* DALLA TORRE, 1877, *O. metallescens metallescens* oraz *O. gibbosus* GERMAR, 1824.

Charakterystyka stanowiska: potok górski o naturalnym charakterze, szerokość koryta kilkanaście metrów, dno kamieniste, miejscami żwirowate. W korycie liczne progi skalne, głazy i kamienie. Brzegi z kamieniami nadrzeczными, miejscami strome z blokami skalnymi. Szybkość nurtu zróżnicowana.

Ryc. 1. Samiec *O. colveranus* — pokrój ciała (fot. L. Borowiec)

Fig. 1. Male of *O. colveranus* — habitus (phot. by L. Borowiec)

A

B

Ryc. 2A – B: A. Samiec *O. colveranus* — widok z boku. B. Samiec *O. melanescens* — widok z boku (fot. D. Twardy).

Figs. 2A – B: A. Male of *O. colveranus* lateral view. B. Male of *O. melanescens* — lateral view (phot. by D. Twardy).

Ryc. 3. Potok Wołosaty – Bereżki k. Ustrzyk Górnych, środowisko *O. colveranus* (fot. D. Twardy).

Fig. 3. The Stream Wołosaty – in Bereżki near Ustrzyki Górne, habitat *O. colveranus* (phot. by D. Twardy).

Zasięg występowania *O. colveranus* rozciąga się od Austrii, Włoch na zachodzie, po Turcję, Gruzję, Armenię na wschodzie i obejmuje około 20 krajów (JÄCH 1992, 2004, DELGADO i JÄCH 2014). Chrząszcz ten napotykanany jest w górskich dobrze nasłonecznionych, wartko płynących potokach i rzekach. Zasadza specyficzną niszę ekologiczną, jaką stanowi strefa zalewu i rozprysku wody. Zbierany jest najczęściej z kamieni i skał wystających nad powierzchnię wody (zarówno powyżej, jak i poniżej linii wody), pokrytych mchami i glonami, w miejscach o bardzo silnym nurcie (Ryc. 3). Wymagania ekologiczne omawianego gatunku wraz z opisem larwy (pod nazwą *Ochthebius exsculptus* GERMAR, 1824 omawiają w swojej pracy BEIER i POMEISL (1959).

Podrodzaj *Enicocerus* reprezentują w Polsce jeszcze dwa inne gatunki: *O. gibbosus* i *O. melanescens*. Trzeci gatunek, zachodniopalearktyczny *O. exsculptus* był podawany z kraju, ale według najnowszych ustaleń, wszystkie dane faunistyczne odnoszące się do tego gatunku dotyczą najprawdopodobniej *O. melanescens* (PRZEWOŹNY i RUTA 2010); a być może bardzo podobnego *O. colveranus*.

O. colveranus, *O. exsculptus* i *O. melanescens* to blisko spokrewnione ze sobą gatunki, których odróżnienie po cechach zewnętrznych jest bardzo trudne, a w wielu przypadkach niemożliwe. Powodem trudności w identyfikacji tych trzech taksonów jest ich bardzo duża zmienność morfologiczna (zwłaszcza *O. colveranus* i *O. exsculptus*), przejawiająca się niemal we wszystkich szczegółach budowy ciała. Odróżnienie *O. colveranus* od *O. exsculptus* na podstawie cech zewnętrznych jest niemożliwe. Samce tych dwóch gatunków mają przeważnie silnie łukowato sklepione przedplecze (Ryc. 2A) z wąskimi, ostro zarysowanymi bruzdkami (środkową i dwiema bocznymi). Jednak często spotyka się osobniki z prawie płaskim przedpleczem, bardzo podobne do samców *O. melanescens* (Ryc. 2B). Ten ostatni gatunek w odróżnieniu od *O. colveranus* i *O. exsculptus* ma szerokie, stosunkowo niskie zagoniki pokryw oraz nieco szersze i bardziej wysklepione pokrywy. Poza tym, *O. melanescens* osiąga przeciętnie większe rozmiary ciała 2,0–2,2 mm długości (JÄCH 1992). Cechy różnicujące te taksony są subtelne i widoczne dopiero przy bezpośrednim porównaniu okazów. Dodatkowo nie są stałe, nawet w obrębie osobników z tej samej lokalizacji i nie dają gwarancji prawidłowego oznaczenia. Zbadanie budowy aparatów kopolacyjnych samców jest najlepszą i najpewniejszą metodą identyfikacji omawianych gatunków. Warto zaznaczyć, że część wierzchołkowa płyta środkowego („distal lobe”) może zmienić swoje położenie względem penisa i nie zawsze jego pozycja jest taka jak np. na

rysunkach zawartych w dziele „Die Käfer Mitteleuropas” (JÄCH 1998), co może prowadzić do błędów w oznaczaniu. Zmienność edeagusa *O. colveranus* analizują w swojej pracy DELGADO i JÄCH (2014). Samice trzech omawianych gatunków są bardzo trudne do oznaczenia, a niekiedy nieoznaczalne. Różnice w kształcie ostatniego tergitu i pigmentacji ostatniego sternitu samic podaje JÄCH (1992). Ostatni tergity samicy *O. melanescens* na wierzchołku jest przeważnie lekko ścięty (u *O. exsculptus* i *O. colveranus* jest zaokrąglony), a ostatni sternit na znacznej powierzchni przyciemniony.

Ochthebius (Enicocerus) gibbosus GERMAR, 1824

Bieszczady: FV24 Berezki ad Ustrzyki Górne, potok Wołosaty, 590–615 m n.p.m., teren projektowanego rezerwatu przyrody „Przełom Wołosatego”, 3 VI 2014, 1♂; idem, 18 VIII 2014, 2♂1♀, leg. et coll. D. TWARDY, zebrane z kamieni wystających nad powierzchnię wody.

Gatunek w Polsce rzadko odławiany, znany z dziewięciu krain: Pojezierza Pomorskiego, Niziny Mazowieckiej, Dolnego Śląska, Sudetów Zachodnich, Sudetów Wschodnich, Beskidu Zachodniego, Beskidu Wschodniego, Tatr (BURAKOWSKI i in. 1976) i Bieszczadów – z Ustrzyk Górnych (KUBISZ i in. 1998).

Ochthebius (Enicocerus) melanescens DALLA TORRE, 1877

Bieszczady: FV24 Berezki ad Ustrzyki Górne, potok Wołosaty, 590–615 m n.p.m., teren projektowanego rezerwatu przyrody „Przełom Wołosatego”, 27 V 2014, 5♂; idem, 17 IX 2014, 2♂; idem, 9 X 2014, 183♂, leg. et coll. D. TWARDY, zebrane z kamieni i bloków skalnych, wystających nad powierzchnię wody, pokrytych mchami i glonami, w miejscach o bardzo silnym nurcie i dużym spadku wody. Na podanym stanowisku gatunek bardzo liczny.

Beskid Wschodni: FV18 Krościenko-Młyny ad Ustrzyki Dolne, rzeka Strwiąż, ok. 420 m n.p.m., 29 X 2014, 1♂2♀, leg. et coll. D. TWARDY, zebrane z kamieni wystających nad powierzchnię wody.

Chrząszcz bardzo rzadko notowany na terenie Polski, podawany zaledwie z trzech południowych krain: Sudetów Wschodnich, Bieszczadów i Beskidu Wschodniego (BURAKOWSKI i in. 2000, PRZEWOŹNY i BARŁOŻEK 2007).

Ochthebius (Ochthebius) foveolatus GERMAR, 1824

Beskid Wschodni: EV98 Manasterzec ad Sanok, rzeka San, ok. 300 m n.p.m., 29 IV 2014, 1♂, leg. et coll. D. TWARDY.

Gatunek bardzo rzadki na terenie całej Europy. Ostatnie doniesienia z Polski pochodzą sprzed ok. 80 lat. Wykazany z siedmiu krain: Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej, Dolnego Śląska, Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej, Sudetów Wschodnich, Beskidu Zachodniego, Kotliny Nowotarskiej i Beskidu Wschodniego (BURAKOWSKI i in. 1976, PRZEWOŹNY i RUTA 2010).

Ochthebius (Ochthebius) metallescens metallescens ROSENHAUER, 1847

Bieszczady: FV24 Berezki ad Ustrzyki Górne, potok Wołosaty, 590–615 m n.p.m., teren projektowanego rezerwatu przyrody „Przełom Wołosatego”, 3 VI 2014, 2♂; idem, 18 VIII 2014, 1♂; idem, 9 X 2014, 29♂49♀, leg. et coll. D. TWARDY, zebrane z mchów porastających wystające nad powierzchnię wody kamienie i bloki skalne w miejscach o bardzo silnym nurcie i dużym spadku wody.

Gatunek górski, podawany z południowo-zachodniej części kraju: Dolnego Śląska, Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej i Sudetów Zachodnich (BURAKOWSKI i in. 1976). Jednak wszystkie dane na temat rozmieszczenia tego gatunku w Polsce, pochodzą z XIX i początku XX wieku. Powyższe nowe stanowisko omawianego taksonu jest pierwszym, współczesnym stwierdzeniem na terenie Polski, a zarazem pierwszym w Bieszczadach.

Podziękowania

Serdeczne dziękuję dr. Manfredowi A. JÄCHOWI (Austria) za sprawdzenie oznaczeń, prof. dr. hab. Lechowi BOROWCOWI za udostępnienie fotografii z ikonografii chrząszczy Polski (<http://www.colpolon.biol.uni.wroc.pl>), dr. hab. Pawłowi JAŁOSZYŃSKIEMU za pomoc merytoryczną oraz recenzentowi za cenne uwagi.

SUMMARY

The paper presents the first record of *O. colveranus* FERRO, 1979 in Poland. It was recorded from the Bieszczady Mts.: Berezki ad Ustrzyki Górne (UTM: FV24), the stream Wołosaty). Four rare species *Ochthebius* are recorded from new localities in Poland. *Ochthebius metallescens metallescens* ROSENHAUER, 1847 are newly recorded from the Bieszczady Mts.

PIŚMIENNICTWO

- BEIER M., POMEISL E. 1959: Einiges über Körperbau und Lebensweise von *Ochthebius exsculptus* GERM. und seiner Larve (Col. Hydroph. Hydraen.). Zeitschrift für Morphologie und Ökologie der Tiere, **48**: 72-88.
- BURAKOWSKI B., MROCZKOWSKI M., STEFAŃSKA J. 1976: Chrząszcze – Coleoptera. Adephaga prócz Carabidae, Myxophaga, Polyphaga: Hydrophiloidea. Katalog Fauny Polski, Warszawa, XXIII, **4**: 1-307.
- BURAKOWSKI B., MROCZKOWSKI M., STEFAŃSKA J. 2000: Chrząszcze – Coleoptera. Uzupełnienia tomów 2-21. Katalog Fauny Polski, Warszawa, XXIII, **22**: 1-252.
- DELGADO J.A., JÄCH M.A. 2014: Revision of the Palaearctic species of the genus *Ochthebius (Enicocerus) colveranus* FERRO, 1979: inter – and intrapopulational aedeagal variability (Coleoptera: Hydraenidae). Koleopterologische Rundschau, **84**: 75-79.
- HEBAUER F. 1989: Familie: Hydraenidae. [W:] LOHSE G. A. & LUCHT W. H. (red.): Die Käfer Mitteleuropas. Band **12** (1. Supplementband). Goecke & Evers, Krefeld: 72-82.
- JÄCH M.A. 1992 (1991): Revision of the Palaearctic species of the genus *Ochthebius* LEACH. VII. The subgenus *Enicocerus* STEPHENS (Coleoptera: Hydraenidae). Elytron, **5**: 139-158.
- JÄCH M.A. 1998: Familie: Hydraenidae. [W:] LOHSE G. A. & KLAUSNITZER B. (red.): Die Käfer Mitteleuropas, Band **15** (4. Supplementband). Goecke & Evers, Krefeld: 83-97.
- JÄCH M.A. 2004: Family Hydraenidae. [W:] LÖBL I., SMETANA A. (red.): Catalogue of Palaearctic Coleoptera. vol. **2**. Hydrophiloidea – Histeroidea – Staphylinoidea. Apollo Books, Stenstrup: 102-122.
- KUBISZ D., SZWAŁKO P., WOJAS T. 1998: Materials to the fauna of Coleoptera of the Western Bieszczady Mts. (Polish Eastern Carpathians). Rocznik Muzeum Górnośląskiego. Przyroda, **15**: 5-15.
- PRZEWOŹNY M., BARŁOŻEK T. 2007: Nowe stanowiska rzadziej spotykanych Hydrophiloidea i Hydraenidae (Staphylinoidea) w Polsce. Wiadomości Entomologiczne, **26** (2): 122-123.
- PRZEWOŹNY M., RUTA R. 2010: Nowe stanowiska chrząszczy z rodziny Hydraenidae (Coleoptera: Staphylinoidea) wraz z krytyczną listą gatunków występujących w Polsce. Wiadomości Entomologiczne, **29** (3): 141-155.